

MİLLETLERARASI XXIII. ŞARKİYATÇILAR KONGRESİ

MECDUT MANSUROĞLU

İngiltere'de toplanması kararlaştırılmış olan Milletlerarası XXIII. Şarkiyatçılar Kongresi 21 ağustos 1954 cumartesi günü 20.30 da Cambridge Üniversitesi senato salonunda ilk genel toplantısını yaptı. Royal Asiatic Society tarafından hazırlanan bu kongrenin açılış nutku cemiyet başkanı Sir Ralph Turner tarafından verildikten sonra bundan önceki kongrenin başkanı olarak Prof. Dr. Zeki Velidi Toğan ve onu takiben Prof. Schaefer ile Moskova Akademisi mümessili Prof. Gübner konuştular. Ertesi pazar gününün sabahı dinî ayinler, öğleden sonra Cam ırmağı gezisi ve akşamı Milletlerarası Şarkiyatçılar Birliği genel toplantısına ayrılmış olduğundan çalışmalarına fiilen 23 ağustos sabahı başlandı. Kongreye 1000 den fazla delege katılmıştı. Bunlar arasında, içlerinde Türkler de bulunmak üzere bir milletler topluluğu halinde, uzmanları ve tercümanları ile temsil edilen kalabalık Sovyet heyeti bu gibi toplantılarda alışılmamış bir birlik idi. Tebliğleri de rusça ve ingilizce bastırılmış olup kongre üyelerine önceden dağıtılmıştı. Konuşmaların ancak ingilizce, fransızca veya almanca olabileceği bildirilmesine rağmen Sovyet heyeti mensupları tebliğlerini rusça okudular. Esasen bazıları yukarıda sayılan dillerden birini bile bilmiyordu. Bir kısım kongre üyelerini bir gece Rus usulü ağırlamağı ve beraberlerinde Sovyet Özbekistan, Türkmenistan, Azerbaycan ve Ermenistan'daki kalkınmalar üzerinde renkli propaganda filmleri getirerek bunları kongre mensuplarına göstermeğı de ihmal etmemişlerdi. Kongrede Türkiye Cumhuriyeti bilginlerinin sayısı da 20 idi.

Çalışma kolları, Mısır, Sami araştırmaları, Asur, İran-Ermeni ve Orta Asya araştırmaları, Altay araştırmaları, Türk tarihi, Hind araştırmaları, Uzak Doğu, İslâm dil-edebiyat ve sanatı, İslâm tarih ve dini, Doğu-Batı ve Hıristiyan Doğu, Afrika olmak üzere 12 bölüme ayrılmıştı. Cambridge belediye başkanı ve eşi, Cambridge Doğu Dilleri Fakültesi, Royal Asiatic Society ve Trinity College tarafından kabul törenleri yapıldığı gibi *Corpus Inscriptum Iranicum*, Milletlerarası Şarkiyatçılar Birliği komiteleri ve genel kurulu, Societas Uralo-Altaica, Kütüphaneciler ve Milletlerarası Danışma Komitesi toplantıları oldu. Bundan başka J.D. Pearson'un «Şarkiyat çalışmalarında kütüphanecinin rolü» ve Şarkiyat tarihi üzerinde bir kaç kişinin konuştuğu iki umumî toplantı yapıldı. Ayrıca Üniversite Kitap-

hında şarkiyata ait kitap ve yazmalar, Fitzwilliam Müzesinde Müfei koleksiyonu Çin resimleri sergileri ile 30 ağustosta Londra Arxiv Dairesinde Doğu dillerinde resmî vesikalar sergisi tertip edilmişti.

Türk filologyası ile ilgili çalışmaların Batı'da artık Altay filologyası grubu içinde yer alması âdet olduğundan Türk, Moğol ve Tun-guz dil ve edebiyatları ile ilgili tebliğler Altay bölümünde yer almıştı. Böylelikle bu üç dil arasındaki yakınlık daha iyi belirebiliyordu. Ancak Altay dillerine konusu bakımından yakın düşen Türk tarihi bölümünün başka bir binada çalışması tebliğlerinin zaman sıkışıklığı dolayısıyla bu bölümdelikler tarafından dinlenmesini imkânsız kılmakta idi.

Altay araştırmaları bölümü başkanı Sir Gerard Clauson idi. Çalışma sırasında bu bölüme K. Grönbech, H. Scheel, L. Bazin de başkanlık ettiler. A. v. Gabain teklif edilen başkanlığı mazereti dolayısıyla yapamadı.

Altay çalışmaları bölümününün pazartesi günü ilk tebliği E. E. Bertels (Moskova) tarafından Sovyet Birliğinde klâsik Türkmen edebiyatı tarihi incelemeleri hakkında idi. Pek tabîî olarak daha çok Mahdumkuli etrafında toplanan sözleri bilenlere fazla bir yenilik getirmedigi gibi Sovyet dışı çalışmaları da hesaba katmamakta idi. Tebliğ sahibi sorularla meseleleri açmak yerine kapamak yolunu tutuyordu. Meselâ bu konuda Köprülü'nün çalışmalarından ne sebeple bahsetmediğini sormama sadece «zikretmedim» cevabını verdi. İkinci olarak ilân edilen J. Németh'in (Budapeşte) Vidin Türk ağzı hakkındaki tebliği kendisinin gelmemesi yüzünden dinlenemedi. Üçüncü tebliği A. Bombaci (Napoli) tarafından eski türkçede dudak ünlü (vocalis) uyumu hakkında idi. Pek çok meselelerle dolu olan böyle bir konunun 25 dakikada açıklanamayacağı meydanda idi. Buna rağmen hayli şeyler ortaya atılmış oldu. K. Grönbech bu münasebetle ünlü uyumunun tarihî safhalarını açıkladı. Bu açıklamalara göre uyuma ilk boyun eğen seslerin bağlayıcı ünlüler olduğu tarafımdan işaret edildiği gibi bu uyumun ünsüzlere (consonans) de uzanması dolayısıyla ses uyumu adı ile anılmasının daha doğru olacağı ileri sürüldü. Dördüncü tebliğ O. Pritsak (Hamburg) tarafından Kiev'in altayca adı hakkında idi. Bir çok tanıklarla *kirman* sözünün altayca asıllı olduğu ve 'kale' manasına geldiği, türkçede *Miñ Kirman* isminin eskiliği, Rusların *Kreml*'inin de bundan türediğinin isbatına girişildi. Ancak Altay dilleri akrabalığından hâlâ şüphe eden türkologlar tamamen tatmin edilmiş görünmüyorlardı. Bu düşünceye bilhassa K. Grönbech tercüman oldu. Günün son tebliği K. M. Kuliev (Aşkabad) tarafından Sovyet Türkmenistan'da kültür gelişmeleri konu-

sunda idi. Bu, gösterilen Sovyet filmlerinden mahiyetçe farksızdı ve Z. V. Toğan'ın pek yerinde işaret ettiği gibi bilim ile hiç bir ilgisi yoktu.

Salı günü toplantıda ilk konuşmayı P. Aalto (Helsinki) al-
taycada söz başındaki *p*- üzerinde yaptı. Türk ve öteki Altay dil-
lerinden bir çok misallerle bu dillerin akrabalığını isbat yolunda bir
destek daha katmak istediğinde idi. Söyledikleri umumiyetle passif
karşılandı. Bunun bir sebebi şüphesiz ki bir çok türkologların bah-
settiği türkçe dışındaki dilleri yeter derecede bilmemeleri idi. Buna
rağmen bir iki itiraz oldu. Bilhassa G. Clauson türkçe *h-* (<**p*-)
için verilen misallerin zaman ve mekânda gerçeğe uymadığını be-
lirtti. İkinci konuşmayı K. Grönbech (Kopenhag) moğolcada fiilin
devamlılık şekli üzerinde yaptı. Türkçenin yapısı üzerinde yeni gö-
rüşlerle tanınmış olan konferansçı moğolcada Hind-Avrupa ve baş-
ka dillerde olduğu gibi şimdiki zamandan (praesens) değil de, bir
devamlılık şeklinden bahsedilebileceğini çeşitli Moğol lehçelerinden
verdiği misallerle gösterdikten sonra türkçede de aynı şeyin bulun-
duğunu ileri sürdü: İlk devamlılığın bugün umumiyetle geniş zaman
(aoristos) adı ile andığımız *-r*; *-ar*, *-er*; *-ur*, *-ür* > *-ır*, *-ir* ile bildiril-
diğini, daha sonra yerini *-a*, *-e yorır* > *-iyor*, *-iyor'a* bıraktığını, bu-
gün ise, maksadı daha açık bildirmek isteği ile *-maktadır*, *-mektedir*
şekillerinden faydalandığını söyledi. Tebliğ ilgi ile takip edildi. Um-
miyetle tasvip edildiği anlaşılmakta idi. Üçüncü tebliğ W. Heissig
(Göttingen) tarafından Moğol edebiyatı üzerindeki araştırmaların
bazı meseleleri hakkında idi. Konuşmalar bu teknik konunun bazı ta-
raflarının aydınlatılması etrafında oldu. Dördüncü tebliğ E. Haenisch
(Münih) tarafından çok dilli Çin kaynakları hakkında idi. Çekici bir
anlatıyla bu kaynaklar gözümüzün önünden geçirildi. Bunu da daha
aydınlatıcı sorular takip etti. 1326 yılında Sivas'ta kaleme alınmış
olan arapça-türkçe bir vakıfname hakkında A. Temir (Hamburg)
tarafından yapılacak olan beşinci konuşma, sahibinin gelmemesi yü-
zünden, okunamadı.

Salı günü öğleden sonra R. Arat'ın (İstanbul) türkçede ekler hak-
kındaki tebliği dinlendi. Önce bildiğimiz Türk eklerinin anlatılma-
sından sonra konferansçı bir teklifte bulunuyordu: Türkçede ekler
ayrı bir önem taşıdığından bunların sözlüklere alınması. Bunu epey
canlı tartışmalar takip etti. Bir kısım dinleyiciler düşünceyi pek ye-
rinde bulup şimdiye kadar böyle yapılmadığına esef etmekte idiler.
Bunların en hararetle temsilcisi A. Bombaci idi. Öteki grup bunun
pratik bakımından ve bilim yönünden faydasızlığına inanıyordu :
Sözlükler pek çok kabarcak ve türkçe sözlerin pek büyük bir

kısmı esasen bu eklerle genişletilmiş olduğuna göre bu bir tekrarlama, hem de çeşitli mana inceliklerini verememek dolayısıyla karıştırmacı ve yanıltıcı bir tekrarlama olacaktır. Bu görüşün en iyi savunucusu hazırlamakta olduğu Türk etimologya sözlüğü dolayısıyla tecrübelerine dayanarak konuşan G. Clauson oldu. İkinci tebliğ N.T. Sauranbaev'in (Almaata) tarafından Kazak dilinin meydana gelmesi hakkında idi. Bunda şimdiye kadar bilinenlere hiç bir şey katılmadığı gibi bazı yanlışlar da oldu. Tebliğ bu sebeple fazla ilgi çekmedi. Esasen konuşan da her tenkidi kayıtsız ve şartsız kabul etmekte idi.

Çarşamba günü Altay bölümü toplantısı olmadı.

Perşembe günü ilk konuşma L. P. Potapov (Leningrad) tarafından Sovyet tarih biliminde Altay halkları üzerinde yapılan incelemeler hakkında filologyayı aşarak etnografya ve etnologyaya kadar uzanan bir konuya dairdi. Söyledikleri ilgi ile dinlendi ve kendisinden bazı tamamlayıcı bilgiler istendi. İkinci tebliğ C. S. Mundy (Londra) tarafından eski osmanlıca incelemelerinin bugünkü ihtiyacı hakkında idi. Bugüne kadar yapılan çalışmalar gözden geçirildikten sonra artık metin neşri safhasını atlamış olduğumuz, monografya ve gramerler hazırlama devresine ulaşmış bulunduğumuz ileri sürülüyordu. Epey itiraz edenler arasında R. Arat eski Anadolu türkçesinin en basit meselelerinin henüz aydınlatılmağa muhtaç olduğunu söyledi. Ben de metinlerin yorumunda yalnız Anadolu türkçesinde değil, bütün türkçede şimdiye kadar aldanmış olduğumuz epey ses meselelerinin bulunduğunu, bu sebeple transkripsiyon metinleri adı ile anılan Arap yazısı dışındaki eski Anadolu metinlerinin ışığı altında türkçenin bu kolunun yeniden gözden geçirilmesi gerekeceğine işaretle, hiç değilse, daha bir müddet eski osmanlıca metin neşir ve yorumuna devam edilmesi düşüncesini savundum. Bundan sonraki tebliğ tarafımdan eski Anadolu türkçesinde bazı unvan ve adlar hakkında idi. Bunda İslâm medeniyeti tesiri ile Anadolu ve civarı Türklerince İslâm kültür dillerinden alınarak türkçeleştirilen ve buradan öteki Türk ve İslâm ülkelerine geçen tabir ve adlardan bazıları ele alınmıştı. Tebliğe dair fikir yürütenler arasında bilhassa K. Menges *celebi* unvan ve adının menşei hakkında Marr nazariyesini yeniden ortaya koydu ise de, yine kendisi bu devirde İslâm kültür dili olmayan kurtçeden böyle dinî bir tabirin alınamayacağı inancına vardı. Bunu takip eden G. Clauson'a (Londra) ait tebliğ kopyecilerin yanlışları yüzünden zamanımıza kadar gelmiş olan bazı asılsız sözler hakkında idi. Bunları gruplandırarak pek güzel bir şekilde açıkladı. Günün son tebliği A.N.

Kononov (Leningrad) tarafından türkçede zamirleşme üzerinde okundu. Bunda Hind-Avrupa dillerine kıyasla Türkiye türkçesinde zamir olmayan bir çok sözlerin zamir fonksiyonunda belirebileceği misallerle gösterildi. Görüşü bilhassa R. Arat ve K. Menges'in türkçenin kendi yapısında olmayan dillerle karşılaştırılmasının yanlış bir yol olduğu itirazları ile karşılandı. Ancak acaba türkçe ile öteki diller arasındaki farkın belirebilmesi için böyle bir karşılaştırma yapmak zoru yok mu idi ?

Cuma günkü toplantının ilk konuşmasını L. Bazin (Paris) Orhon yazıtlarında fonksiyonu iyice bilinmeyen *idi* edatı üzerinde yaptı. Konuşan bu sözün yazıtlarda 'sahip' kadar olumsuzluğu (negatio) kuvvetlendiren bir edat olduğunu misallerle isbat ettikten sonra aynı edatın esasen A. v. Gabain'in eski türkçe gramerinde de bu iki fonksiyonda görüldüğünün tesbit edilmiş olduğunu ilâve etti. K. Grönbech 18 yıl önce sözün Yazıtlarda bu fonksiyonuna işaret olduğunu söyledi ve tebliğ sahibi tarafından da kabul edilen misallerden birinin daha uygun bir tercümesini yaptı. Takip eden tebliğ P. Boratav'ın (Paris) XIII. yüzyıla ait bir kaynaktaki Türkler ve Moğollar hakkında verilen bilgilere dairdi. Ancak söylenenler gerektiği kadar tenkit süzgeciden geçirilmemişti. Öyle ki tahtaya çözemediği için yazdığı bazı türkçe sözler dinleyenler tarafından kolayca keşfedilebildi. Z. V. Toğan da bu kaynağa fazla güvenilemeyeceğini söyledi. Fikrimce tebliğin Türk tarihi bölümünde yer alması daha uygun olurdu. Üçüncü tebliğ H.C. Bawden tarafından (Shrewsbury) moğolcada isim hali ekleri hakkında idi. Anlattıkları ilgi ile dinlenmekle birlikte fazla akis uyanırmadı. Günün ve bölümün son tebliği de A. C. Emre (Ankara) tarafından Türk ve Hind-Avrupa dilleri arasında münasebetler hakkında idi. Tebliğ sahibi okuyacağı misalleri bastırarak önceden dağıtmıştı. Bundan söyleyeceklerinin ilmî esasları bulunmayan fanteziler olduğu anlaşıldığından konuşmasını umumî bir ilgisizlik havası içerisinde yaptı. Bir kısım üyeler gelmedikleri gibi gelenlerden bazıları da başka şeylerle meşgul oldular. Nezaketten dinleyenler arasında da söylenenler hakkında kimse bir mütalâada bulunmadı. Konuşan dinleyicilerinden yazılı birer tenkit istemeği de ihmal etmedi.

Hakkında daha çok bilgi edinebildiğim Türk tarihi bölümü çalışmalarında filologya ile de ilgili olanlar arasında bilhassa Z. V. Toğan'ın (İstanbul) Özbek destanı *Hanname*, J. Deny'nin (Paris) XVII. yüzyıl türkologlarından Albert Bobowski (Ali Bey) ve I. Melikoff-Sayar'ın (Paris) *Danışnendname* üzerindeki araştırmaları sayılmalıdır. Üç tebliğ de türkologya alanında bilinmeyen şeyleri bize tanıtmaları bakımından önemlidirler. Bunlardan başka Türk dil ve edebiyatı

ile doğrudan doğruya ilgili olmamakla birlikte geçmiş kültürümüzle sıkıdan sıkıya bağlı bulunmak dolayısıyla İnan-Ermeni ve Orta Asya bölümünde A. Ateş (İstanbul) tarafından okunup ilgi çeken Firdavsi'nin *Şahname*'yi tamamlama tarihi ve Gazneli Sultan Mahmud'a hicviyesi meselesi ile İslâm tarih ve dini bölümünde A. Karahan'ın (İstanbul) İslâm edebiyatında kırk hadîs konulu tebliği de anılmaktadır.

Cumartesi günü saat 10 da yapılan kapanış toplantısında verilen bazı bilgilerden sonra kongre intibaları üzerinde Prof. E. Benveniste (Paris), Pr. V. Kane (Bombay) ve Prof. H.Scheel konuşular. Son olarak yine Başkan Sir R. Turner söz aldı. Gelecek Şarkiyatçılar Kongresinin Almanya'da toplanması hakkındaki teklif de kabul edilerek XXIII. Şarkiyatçılar Kongresi sona erdi.